

התפיסה של יהודים-ישראלים את הישותיות של "יהודים" ושל "ישראלים"

חגית הכהן וולף וגבי הורנצ'יק

נקודת המוצא של מחקר זה היא כי אנשים מחזיקים בתאוריה אינטואיטיבית על אודות טבעה של קבוצת ההשתייכות שלהם (קבוצת הפנים). נתמקד בתפיסתם של יהודים-ישראלים את הישותיות (entitativity) של קבוצות ההשתייכות שלהם – "יהודים" ו"ישראלים". תפיסת ישותיות, אשר לא נחקרה עד כה בהקשר של זהות יהודית וזהות ישראלית, היא התאוריה האינטואיטיבית והבלתי-מודעת המאפיינת תפיסה חברתית של קבוצות, תפיסה המבטאת את המידה שבה אוסף פרטים חברתי נתפס כישות קוהרנטית, מאוחדת ובעלת משמעות (Campbell, 1958). כאשר מדובר בתפיסת ישותיות של הפרט את קבוצת הפנים שלו, עשויה להיות לתאוריה זו השפעה על תחושת ההשתייכות של האדם לקבוצה, על התנהגותו כלפי הקבוצה, על עמדותיו כלפי חברתו בה, על מידת המעורבות שלו בקבוצה ועוד. במחקר השתתפו 183 מבוגרים-צעירים יהודים-ישראלים, שהשיבו על שאלון שהתייחס לשתי קבוצות-פנים שלהם – "ישראלים" ו"יהודים". ממצאי המחקר מראים כי מידת הישותיות המיוחסת לשתי הקטגוריות החברתיות הללו היא דומה ובינונית בעוצמתה, אולם יש הבדלים בין הקטגוריות החברתיות בקווי היסוד שעליהם נשענת תפיסת הישותיות של הקטגוריה. תפיסת הישותיות של קטגוריית היהודים מעידה כי מיוחסת לה מהותנות המבוססת על מסען היסטורי ואידאולוגי, ואילו תפיסת הישותיות של קטגוריית הישראלים ממוקדת יותר בחברי הקטגוריה מאשר בקטגוריה עצמה, והיא מבוססת על תפיסה אישית, חברתית ועכשווית יותר.

תפיסת אנשים את סביבתם היא אחד מתחומי המחקר המרכזיים בפסיכולוגיה חברתית. אחד העיקרים שעל פיהם אנשים שופטים אחרים הוא התאוריות שבהן הם מחזיקים בחיי היום-יום כדי להבין אירועים ולהסיק מסקנות על המתרחש סביבם (Lickel, Hamilton, & Sherman, 2001). לתאוריות אלה כינויים שונים – "תאוריות של הדיוטות" (lay theories), "סמויות" (implicit), "נאיביות", "אינטואיטיביות", "היגיון בריא" (common sense) ו"אמונות רקע"

* ד"ר חגית הכהן וולף, המרכז לחינוך יהודי ע"ש מלטון, האוניברסיטה העברית בירושלים.
דואר אלקטרוני: hagitwolf@mscc.huji.ac.il
פרופ' גבי הורנצ'יק, בית הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים.
דואר אלקטרוני: gabriel@vms.huji.ac.il

(background beliefs), משום שאנשים אינם מודעים בהכרח לתאוריות שבהן הם מחזיקים ולהשפעתן על הבנתם החברתית (Hong, Levy, & Chiu, 2001). עיקר תשומת הלב במחקרנו התמקדה בהשפעת התאוריות הסמויות הללו על התפיסה העצמית של האדם ועל שיפוטו את הזולת. התאוריות הללו רלוונטיות לא רק לתפיסת מאפיינים של אנשים כפרטים, אלא לתפיסת המאפיינים של קבוצות חברתיות ושל הקשרים ביניהם (Hong et al., 2001; Lickel et al., 2000; McGarty, Haslam, Hutchinson, & Grace, 1995).

ישותיות ומהותנות – תאוריות נאיביות בנוגע למידת "הקבוצתיות" של הקבוצה

ישותיות (entitativity) ומהותנות (essentialism) הם שני מושגים הנובעים ממקורות תאורטיים שונים והתפתחו באופן בלתי תלוי זה בזה. בשני העשורים האחרונים משמשים שני המושגים כר נרחב למחקרים ולפיתוחה של תאוריה חדשה על הדרכים שבהן נתפס מקבץ של פרטים כקבוצה או, במילים אחרות, למידה שבה קבוצה נחשבת בעלת "קבוצתיות" ("the groupness" of the group). מקגרטי ועמיתיו (McGarty et al., 1995) הצביעו לראשונה על הקשר שבין שני המושגים. לדבריהם, הישותיות של קבוצה מקושרת עם תפיסה של הומוגניות ושל מובחנות, שתי תכונות הקשורות גם לאמונה בקיומה של מהות (essence) אינהרנטית. כמה חוקרים עסקו עד כה בקשרים התאורטיים והאמפיריים שבין שני המושגים (Haslam, Rothschild, & Ernst, 2000; McGarty et al., 1995; Yzerbyt, Castano, Leyens, & Paladino, 1997; Yzerbyt, Rocher, & Schardron, 2000), ואילו במחקר זה התמקדנו במושג הישותיות, הכולל בתוכו היבטים של מהותנות.

לפי התפיסה המהותנית, כל בני מין או זן מסוים חולקים מאו ומתמיד אותה סדרה של תכונות (Haslam et al., 2000; Lickel et al., 2001; Yzerbyt, Corneille, & Estrada, 2001). מדין ואורטוני (Medin & Ortony, 1989) טבעו את המושג "מהותנות פסיכולוגית" (psychological essentialism). המושג הלחל לתחום הפסיכולוגיה החברתית והוגדר כאמונה הרווחת בקרב רבים, ולפיה קטגוריות חברתיות רבות הן בעלות מהויות (essences). רוטברט וטיילור (Rothbart & Taylor, 1992) הצביעו לראשונה על הקשר שבין תאוריות המהותנות הסמויות שאנשים מחזיקים בהן ובין תהליכים של קטגוריוזיה חברתית. לדבריהם, אנשים מתייחסים לקטגוריות חברתיות כגון יהודים, הולנדים או אוהדי כדורגל כאילו היו סוגים טבעיים (natural kinds), שקיומם אינו תלוי בהגדרה החברתית, אף שאפשר להתייחס אליהם כאל יצירי תרבות (social artifacts), כלומר תוצרים חברתיים של הגדרה אנושית, כגון כיסאות, מכונות או מכנסיים.

את המושג "ישותיות" טבע קמפבל (Campbell, 1958) והגדירו כמידה שבה מקבץ פרטים חברתי נתפס כישות קוהרנטית, מאוחדת ובעלת משמעות. בסוף שנות ה-90 של המאה העשרים, לאחר תקופה ארוכה של חוסר התייחסות, זכה מושג הישותיות להתעניינות מחודשת (Abelson, Dasgupta, Park, & Banaji, 1998; Sherman, Hamilton, & Lewis, 1999; Yzerbyt et al., 2001). המחקרים שנעשו עד כה על המושג ועל המשתמע ממנו ממוקדים

בשני אפיקים מרכזיים. אפיק אחד מתמקד בזיהוי ובהגדרה של הממדים הממלאים תפקיד בקביעת מידת הישותיות של קבוצה, וכולל ניסיון חלקי להבחין בין סוגים שונים של ממדים. האפיק השני, הנמצא מחוץ למסגרת הדיון הזה, מתרכז בתיעוד ההשפעה של תפיסת ישותיות על תהליכים קוגניטיביים, כגון עיבוד מידע על אודות הקטגוריה החברתית, דימויה החברתיים וההתנהגות כלפיה. למשל, נמצא שראיית מקבץ של פרטים כקבוצה ישותית מחזקת את מידת ייחוס האחריות לקבוצה על פעולות של אחד מחבריה (Lickel et al., 2001). כמו כן נמצאה נטייה דוחת לפרש את התנהגותם של חברי קבוצה הגתפסת כישותית במונחים של תכונות קבועות (Yzerbyt, Rogier, & Fiske, 1998). עוד נמצא כי קבוצות הנתפסות כישותיות יותר הן גם סטראוטיפיות יותר, וחבריהן נתפסים כבעלי תכונות המיוחסות לסטראוטיפ הקבוצתי (Brewer & Harasty, 1996; Yzerbyt et al., 1997).

זיהוי והגדרה של הממדים הקובעים את מידת הישותיות המיוחסת לקטגוריה חברתית

חוקרים מציעים ממדים שונים לקביעת מידת הישותיות המיוחסת לקטגוריה חברתית. במילים אחרות: כיצד אנשים מייחסים לקבוצה ישותיות גבוהה או נמוכה? קמפבל (Campbell, 1958) בהגדרתו הראשונית למושג, הציע שמידת הישותיות המיוחסת לקטגוריה חברתית היא פונקציה של עקרונות גשטאלט של דמיון, קרבה וגורל משותף לחבריה. חוקרים אחרים הציעו ממדים נוספים המשפיעים על קביעת מידת הישותיות של הקטגוריה. הירשפלד (Hirschfeld, 1996) הציע ממדים של אינהרנטיות, מובחנות וטבעיות. הסלם ועמיתיו (Haslam et al., 2000) הציעו תשעה ממדים שמקורם, לדבריהם, בספרות הפסיכולוגית והפילוסופית: (1) מובחנות — האם לקטגוריה החברתית גבולות ברורים, כך שברור מי חבר בה ומי לא? (2) אחידות — האם חברי הקטגוריה החברתית דומים זה לזה ובעלי תכונות משותפות? (3) אינפורמטיביות — מתוך המידע הידוע על הקטגוריה, מהו חלקם היחסי של המידע והשיפוטים שאפשר לדלות על חבריה? (4) טבעיות — עד כמה הקטגוריה החברתית היא טבעית או מלאכותית? (5) האפשרות לשינוי — האם קשה לחברי הקטגוריה לחדול מחברותם בה? (6) יציבות — האם הקטגוריה החברתית יציבה לאורך זמן? (7) אינהרנטיות — האם יש לקטגוריה בסיס משותף על אף השונות בין חבריה? (8) הכרחיות — האם יש לחברי הקטגוריה תכונות הכרחיות? (9) בלעדיות — האם הקטגוריה מאפשרת לתבריה להיות חברים גם בקטגוריות חברתיות אחרות?

איוורביט ועמיתיו (Yzerbyt et al., 1997) מוסיפים רכיב נוסף המשפיע על מידת הישותיות המיוחסת לקטגוריה חברתית כלשהי — פוטנציאל אינדוקטיבי המבטא את מידת ההסקה האפשרית מהיחיד אל הקבוצה. לדברי ברויאר והרסטי (Brewer & Harasty, 1996), מידת הישותיות תיקבע לפי מידת הדמיון או ההבדל בין האבטיפוס של הקבוצה לדגמים שונים המייצגים את הקטגוריה החברתית. חוקרים נוספים מתייחסים לממדים הקובעים את מידת הארגון של הקבוצה. לדברי המילטון, שרמן וליקל (Hamilton, Sherman, & Lickel, 1998),

קבוצות שיש בהן תפקידי מנהיגות ברורים, נורמות משותפות ומטלות ומשימות ברורות ייתפסו כישותיות יותר מקבוצות החפות מכך.

לצד הויהוי וההגדרה של הממדים קובעי הישותיות או קובעי המהותנות, מנסים מקצת החוקרים להבחין הבחנה מושגית ואמפירית בין סוגים שונים של ממדים. על סמך ניתוח גורמים הסיקו הסלם ועמיתיו (Haslam et al., 2000) על קיומם של שני סוגי ממדים: (1) סוג ממדים הממוקד ב"טבעיות" — מובחנות, העדר אפשרות שינוי, יציבות והכרחיות; (2) סוג ממדים הממוקד ב"ישותיות" — אחידות, אינפורמטיביות, אינהרגטיות ובלעדיות. איזרביט ועמיתיו (Yzerbyt et al., 2001) מציעים סיווג אחר לשני סוגי הממדים: (1) ישותיות המבוססת על תכונות המאפיינות את הקבוצה, כגון גודל, צבע, קרבה; (2) ישותיות המבוססת על מטרות הקבוצה, לפי מידת הארגון של הקבוצה, כגון אינטראקציות ותלות הדדית בין חברי הקבוצה.

לסיכום, אפשר להתרשם שיש חפיפה חלקית בין המודלים השונים בסוג הממדים המשפיעים, לטענת החוקרים, על תפיסת הישותיות, בעיקר בממדים המתייחסים לדמיון הגלוי או הסמוי בין חברי הקטגוריה החברתית. עם זאת, המודלים נבדלים זה מזה הן בסיווג הממדים לסוגים, הן בדגש שהם שמים בסוגים השונים של ממדים (המבוססים על דמיון, על מבנה וארגון ועל אינטראקציה בין חברי הקטגוריה).

ישותיות, זהות והזדהות יהודית

טרנר (Turner, 1984), מאבות "תאוריית הזהות החברתית", ציין שממדים ארגוניים שונים, כגון התלות ההדדית בין חברי הקבוצה, המבנה החברתי וכמות האינטראקציה, ישימים רק לקבוצות קטנות, שבהן אנשים מכירים אלה את אלה ומקיימים יחסי גומלין פנים אל פנים. עם זאת, לטענתו, ברור כי מקצת ההשתייכויות החברתיות החשובות ביותר מתייחסות למסגרות חברתיות בקנה מידה גדול, כגון מגדר, לאום, גזע, דת, מעמד, עיסוק, מפלגה פוליטית. לפיכך, אנו סבורים כי יש לבחון את מהותה והשפעותיה של ישותיות המיוחסת לקטגוריה חברתית רחבה, ולא רק לקבוצות קטנות. שאלה זו רלוונטית במיוחד, כאשר מעוניינים לעסוק בהשפעה של תפיסת הישותיות על הזהות האתנית — זהות יהודית והעם היהודי (קטגוריית היהודים) וזהות ישראלית וישראליות (קטגוריית הישראלים) — כהשפעה על קטגוריות חברתיות רחבות.

הזהותם של יהודים בישראל ובתפוצות עם היהדות ועם העם היהודי היא תופעה מורכבת, אשר על אף העיסוק המגוון בה של חוקרים מתחומי ידע שונים, עדיין רב בה הנסתר על הנגלה. משנות ה־70 של המאה העשרים ואילך התפתח מחקר פסיכולוגי-חברתי על זהות יהודית וישראלית בישראל ובעולם. המחקר, שהתבסס בעיקר על מחקריו החלוציים של הרמן (Herman, 1970, 1977), התמקד בשני אפיקים עיקריים: הגדרת תכניה ומשמעויותיה של הזהות היהודית; בחינת מערכת הקשרים שבין הזהות היהודית לזהות לאומית-תרבותית אחרת (כגון ישראלית, אמריקנית, צרפתית). במחקרים אלה נמדדה הזהות והזהדות היהודית

באמצעות מדדים של תחושת השתייכות לקבוצה (בלומר, 1982; פרגו, 1977, 1989; Horowitz, 2000), כגון עמדות חיוביות ושלייליות של האדם כלפי קבוצתו (אורון, 1993; Herman, 1977; Horowitz, 2000), רגשות כלפי מנהגים וחגים יהודיים וכלפי יהודים ברחבי העולם (Hofman, 1982; Zak, 1973; Zisenwine, Schers, & Levy-Keren, 1996), מעורבות אתנית, ויקה דתית, שמירת מנהגים, התנהגות דתית ודירוג ערכים יהודיים (למשל, בן-מאיר וקדם, 1979; ברנט, אגסי ובובר-אגסי, 1988; לוי, לוינסון וכ"ץ, 1993, 2002; Horowitz, 2000).

במסגרת המחקר הפסיכולוגי-חברתי על יהודים ועל ישראלים, לא נבדקו עד כה התאוריות האינטואיטיביות שמחזיקים אנשים כלפי קטגוריות חברתיות אלה. חשיפת התאוריות הסמויות והאינטואיטיביות, שבהן מחזיקים יהודים ישראלים בנוגע לישותיות העם היהודי והישראליות, עשויה להעשיר את השיח הקיים על זהות והזדהות יהודית בישראל ולהרחיבו מעבר למשתנים ידועים, כגון דתיות (אמונה ושמירת מצוות) ומעורבות התנהגותית (שמירת מנהגים יהודיים), שנמצאו זה כבר קשורים במתאם חיובי גבוה לרמת ההזדהות היהודית בישראל (אורון, 1993; לוי, 1985; לוי ואחרים, 1993, 2002; פרגו, 1978; פרגו ולוי, 1996; Herman, 1977; Levy & Guttman, 1976; Zisenwine et al., 1996; Zuckerman-Bareli, 1975). עם זאת, נראה כי הן רמת הדתיות המוצהרת הן המעורבות ההתנהגותית, כלומר שמירת מצוות או מנהגים ומניעיהם, אינן מהוות מדדים מספקים להבנת השונות העשירה המאפיינת את הזדהותם של יהודים בישראל עם יהדותם ועם העם היהודי. למשל, בין השומרים על מנהגי מסורת במידה זו או אחרת נמצאה שונות רבה בהזדהות (לוי ואחרים, 1993, 2002). אף משתנה הדתיות (על סמך הגדרה עצמית כ"חילונים", "מסורתיים" או "דתיים"), שלפי המחקרים שלעיל נמצא במתאם גבוה עם משתני הזדהות שונים, אינו גותן תמונה מספקת, לדברי החוקרים, להבנת ההבדלים בדפוסי ההזדהות בין מסורתיים לחילונים ובתוך כל אחת מקטגוריות חברתיות אלה. משתנה הישותיות עשוי לסייע גם בהבנת הבסיס הפסיכולוגי של ההבדלים בין השתייכויות חברתיות אלה.

כדי ללמוד על התרומה הסגולית של משתנה הישותיות, יש לבחון תחילה את הדרכים שבהן נתפסות קטגוריית היהודים וקטגוריית ישראלים בעיני החברים בהן — יהודים-ישראלים, ולזהות את הממדים המשפיעים על הישותיות המיוחסות לשתי הקטגוריות. מידת הדמיון או השוני בין תפיסות אלה עשויה להעיד על משמעות שונה של זהויות אלה עבור החברים בהן, ולהיות בעלת השלכות על מידת ההזדהות עם שתי הקטגוריות החברתיות. בבחינה זאת מתמקד המאמר הנוכחי.

מטרת המחקר ושאלותיו

מטרת המחקר היא כאמור לבחון את הדרכים שבהן נתפסות קטגוריית היהודים וקטגוריית ישראלים בעיני החברים בהן.

במרכז המחקר עומדות, לפיכך, כמה שאלות:

1. מהי מידת הישותיות המיוחסת לכל אחת משתי הוהויות — "יהודים" ו"ישראלים" (המגדירות את חלקה הגדול של החברה הישראלית), והאם קיימים הבדלים ביניהן?
2. מהם הגורמים הקובעים את מידת הישותיות המיוחסת לכל אחת משתי הקטגוריות החברתיות — "יהודים" ו"ישראלים"?
 - א. באיזו מידה יש דמיון או הבדל בין הגורמים קובעי הישותיות של שתי הקבוצות?
 - ב. האם הישותיות המיוחסת לקטגוריות חברתיות שונות שאליהן משתייך אותו אדם עשויה להיקבע על-ידי גורמים שונים?
3. מהו משקלם היחסי של הגורמים הקובעים את מידת הישותיות המיוחסת לקבוצה מסוימת בניבוי מידת הישותיות הכוללנית המיוחסת לה?

שיטת המחקר

המשתתפים

במחקר השתתפו 183 סטודנטים יהודים-ישראלים,¹ מבוגרים-צעירים בני 21–35 (גיל ממוצע 26 שנים), מהם 60% נשים ו-40% גברים, רובם המוחלט (92%) ילידי ישראל ולומדים לתואר ראשון או שני באוניברסיטה. יותר ממחצית המשתתפים (55%) הגדירו עצמם כ"לא דתי/חילוני", כרבע (23%) הגדירו עצמם כ"מסורתי", 18% — כ"דתי", ו-4% — כ"אנטי-דתי". כמעט מחצית (47%) הגדירו את אורח החיים בבית הוריהם כ"לא דתי/חילוני", 25% — כ"דתי", 24% — כ"מסורתי", ו-4% הגדירו את אורח החיים בבית הוריהם כ"אנטי-דתי".

כלי המחקר

לצורך המחקר פותח כלי מחקר חדש — שאלון ישותיות — שאלון סגור המיועד למדידת הישותיות המיוחסת לקטגוריית היהודים ולקטגוריית הישראלים. הרכבת השאלון נסמכה על מחקרים קודמים בחקר הישותיות, תוך כדי התאמת פריטיו לקטגוריות חברתיות רחבות, התאמתם לקטגוריות הספציפיות "יהודים" ו"ישראלים" והקפדה על שימוש במגוון רחב ככל האפשר של ממדי ישותיות מסוגים שונים.

בשאלון 19 פריטים המייצגים ממדים של קטגוריות חברתיות ולכל אחד מהם צורף סולם דו-קוטבי בן שבע דרגות (דיפרנציאל סמנטי).² המשיבים התבקשו להעריך באיזו מידה כל אחד מהפריטים מאפיין את כל אחת משתי הקטגוריות הנחקרות — "יהודים" ו"ישראלים":

1 מספר המשתתפים במחקר נקבע לפי החישוב של לפחות חמישה מקרים למשתנה מנבא (Tabachnick & Fidell, 1989).

2 דיפרנציאל סמנטי (semantic differential) הוא שיטה למדידת התייחסות הפרט לאובייקט מסוים, לפי המשמעות הסמנטית שהוא מייחס לו, על סולמות דו-קוטביים המודדים ערכים כגון טוב-רע, דומה-שונה.

תחילה העריכו המשתתפים את קטגוריית היהודים לפי 19 הפריטים ולאחר מכן את קטגוריית הישראלים.³ הגדרות הממדים הן מורכבות, ולפיכך ההגדרה לכל ממד הוצגה בנפרד יחד עם הסבר קצר. בצמוד להגדרה ולהסבר הוצג סולם הערכים, והמשתתפים התבקשו לדרג בו את הקטגוריה החברתית: כל משתתף התבקש לסמן x באחת משבע משבצות, במקום המשקף את דעתו בין שני קצוות הסולם. בקצה האחד היה כתוב למשל: "ההשתייכות של אדם לעם היהודי היא חד-משמעית", ובקצה האחר: "ההשתייכות של אדם לעם היהודי היא לא חד-משמעית". הפריטים שנכללו בשאלון ייצגו את ממדי הישותיות האלה: מובחנות, אחידות, אינפורמטיביות, טבעיות, אפשרות שינוי (האפשרות לצאת מהקטגוריה החברתית), חדירות (האפשרות להצטרף אל הקטגוריה החברתית), יציבות, אינהרנטיות, הכרחיות, בלעדיות, קיום אב-טיפוס, רמת ארגון, השפעה הדדית/גורל משותף, ייחודיות, שונות תוך-קבוצתית, דרך אחת, תלות הדדית, חשיבות, ישותיות. הפריט ה-19 הוא שאלה המודדת ישותיות באופן ישיר, ואילו 18 הפריטים הראשונים מייצגים ממדי ישותיות פרטניים. אלה הן ההגדרות של ממדי הישותיות כפי שהוצגו בפריטי השאלון (בלי כותרותיהם):

1. מובחנות: "יש הסבורים שההשתייכות של אדם לעם היהודי מוגדרת באופן חד-משמעי. כלומר, או שאדם הוא יהודי או שלא. אחרים סבורים שההשתייכות לעם היהודי אינה מוגדרת באופן חד-משמעי. מה דעתך?" התשובות האפשריות היו "לא מוגדרת חד-משמעית" (קודדה עם הערך 1) עד "מוגדרת חד-משמעית" (קודדה עם הערך 7).
2. אחידות: "יש הסבורים שיהודים דומים מאוד זה לזה; יש להם הרבה מן המשותף, והם בעלי מאפיינים די אחידים. אחרים סבורים שיהודים שונים זה מזה במידה רבה ואין להם מאפיינים רבים במשותף. מה דעתך?" התשובות האפשריות היו "מאפיינים שונים" (קודדה עם הערך 1) עד "מאפיינים דומים" (קודדה עם הערך 7).
3. אינפורמטיביות: "יש הסבורים שאם אנו יודעים על מישהו שהוא יהודי, ידיעה זאת אומרת לנו הרבה על אדם זה. אחרים סבורים שהידיעה על מישהו שהוא יהודי אינה מספקת לנו הרבה מידע עליו. מה דעתך?" התשובות האפשריות היו "לא אינפורמטיבית" (קודדה עם הערך 1) עד "אינפורמטיבית" (קודדה עם הערך 7).
4. טבעיות: "יש הסבורים ש"העם היהודי" הוא מושג טבעי (כמו למשל, "זהב", "נמר", "מים"). אחרים סבורים ש"העם היהודי" הוא מושג מלאכותי (כמו למשל, "בגדים", "בתים"). מה דעתך?" התשובות האפשריות היו "מלאכותי" (קודדה עם הערך 1) עד "טבעי" (קודדה עם הערך 7).
5. אפשרות שינוי: "יש הסבורים שקל ליהודי להפוך ללא-יהודי. אחרים סבורים שקשה ביותר (או בלתי אפשרי) ליהודי להפוך ללא-יהודי. מה דעתך?" התשובות האפשריות היו "קשה" (קודדה עם הערך 1) עד "קל" (קודדה עם הערך 7). סולם הערכים במאפיין זה עבר היפוך כדי להתאים את ערכיו לכיוון הדירוג במאפיינים האחרים.

3 המינוח "ישראלים" בשאלון המחקר התייחס רק ליהודים ישראלים, ולא לערבים ישראלים. זאת, לפי המקובל בשיח הציבורי היומיומי בחברה הישראלית.

6. חדירות: "יש הסבורים שקל ללא-יהודי להפוך ליהודי. אחרים סבורים שקשה מאוד ללא-יהודי להפוך ליהודי. מה דעתך?" התשובות האפשריות היו "קשה" (קודדה עם הערך 1) עד "קל" (קודדה עם הערך 7). סולם הערכים במאפיין זה עבר היפוך כדי להתאים את ערכיו לכיוון הדירוג במאפיינים האחרים.
7. יציבות: "יש הסבורים שהמאפיינים של יהודים עברו שינויים רבים במשך הזמן. אחרים סבורים שהמאפיינים של יהודים עברו שינויים מעטים במשך הזמן. מה דעתך?" התשובות האפשריות היו "עברו שינויים מעטים" (קודדה עם הערך 1) עד "עברו שינויים רבים" (קודדה עם הערך 7). סולם הערכים במאפיין זה עבר היפוך כדי להתאים את ערכיו לכיוון הדירוג במאפיינים האחרים.
8. אינהרנטיות: "יש הסבורים שלכל היהודים יש מכנה בסיסי משותף. כלומר, למרות שמעל פני השטח יש בין יהודים קווי דמיון וקווי שוני, הרי שמתחת לפני השטח הם דומים באופן בסיסי. אחרים סבורים שאין מכנה בסיסי משותף לכל היהודים. מה דעתך?" התשובות האפשריות היו "אין מכנה בסיסי משותף" (קודדה עם הערך 1) עד "יש מכנה בסיסי משותף" (קודדה עם הערך 7).
9. הכרחיות: "יש הסבורים שיהודים צריכים להיות בעלי מאפיינים הכרחיים; ללא מאפיינים אלה אי אפשר להיות יהודי. אחרים סבורים שאין מאפיינים שהינם הכרחיים כדי שאדם יהיה יהודי. מה דעתך?" התשובות האפשריות היו "אין מאפיינים הכרחיים" (קודדה עם הערך 1) עד "יש מאפיינים הכרחיים" (קודדה עם הערך 7).
10. בלעדיות: "יש הסבורים שהעובדה שאדם הוא יהודי מוציאה מכלל אפשרות שהוא ישתייך לקבוצות אחרות. אחרים סבורים שהעובדה שאדם הוא יהודי אינה מוציאה מכלל אפשרות שהוא ישתייך לקבוצות אחרות. מה דעתך?" התשובות האפשריות היו "לא מוציא מכלל אפשרות שישתייך לקבוצות אחרות" (קודדה עם הערך 1) עד "מוציא מכלל אפשרות שישתייך לקבוצות אחרות" (קודדה עם הערך 7).
11. קיום אב-טיפוס: "יש הסבורים שקיים אב-טיפוס/דגם מייצג (פרוטוטיפ) של 'יהודי', כך שאפשר לשפוט כל יהודי לפי ההבדל בינו לבין אב-הטיפוס (כדי לדעת כמה הוא יהודי אופייני או טיפוס). אחרים סבורים שאין אב-טיפוס מסוים של 'יהודי' שאליו אפשר להשוות יהודים אחרים. מה דעתך?" התשובות האפשריות היו "אין אב-טיפוס" (קודדה עם הערך 1) עד "קיים אב-טיפוס" (קודדה עם הערך 7).
12. רמת ארגון: "יש הסבורים שהעם היהודי הוא בעל רמת ארגון גבוהה יחסית, המתבטאת בכך שברור מיהם המנהיגים, מהם תפקידי המנהיגות, ושקיימות נורמות משותפות ומשימות ברורות ליהודים. אחרים סבורים שהעם היהודי הוא בעל רמת ארגון נמוכה. מה דעתך?" התשובות האפשריות היו "רמת ארגון נמוכה" (קודדה עם הערך 1) עד "רמת ארגון גבוהה" (קודדה עם הערך 7).
13. השפעה תודית/גורל משותף: "יש הסבורים שקיימת השפעה תודית רבה יחסית בין יהודים. כלומר, מצבם של יהודים משפיע על מצבם של יהודים אחרים ומושפע מהם. אחרים סבורים שקיימת השפעה תודית מעטה באופן יחסי, כלומר — מצבם של יהודים לא משפיע

על מצבם של יהודים אחרים ולא מושפע מהם. מה דעתך?" התשובות האפשריות היו "השפעה הדדית מעטה" (קודדה עם הערך 1) עד "השפעה הדדית רבה" (קודדה עם הערך 7).

14. ייחודיות: "יש הסבורים שיהודים הם ייחודיים, בכך שמרבית המאפיינים שלהם שונים ממאפיינים של בני עמים אחרים. אחרים סבורים שהיהודים דומים במרבית מאפייניהם לבני עמים אחרים. מה דעתך?" התשובות האפשריות היו "ייחודיים" (קודדה עם הערך 1) עד "דומים" (קודדה עם הערך 7). סולם הערכים במאפיין זה עבר היפוך כדי להתאים את ערכיו לכיוון הדירוג במאפיינים האחרים.

15. שונות תוך-קבוצתית: "יש הסבורים שבקרוב יהודים יש תת-קבוצות רבות השונות זו מזו במאפיינים שלהן. אחרים סבורים שיש אחדות רבה יחסית בקרב יהודים. מה דעתך?" התשובות האפשריות היו "אחדות רבה יחסית" (קודדה עם הערך 1) עד "אחדות מעטה יחסית" (קודדה עם הערך 7). סולם הערכים במאפיין זה עבר היפוך כדי להתאים את ערכיו לכיוון הדירוג במאפיינים האחרים.

16. דרך אחת: יש הסבורים שיש דרך אחת בלבד להיות יהודי. אחרים סבורים שיש יותר מדרך אחת (מספר דרכים) להיות יהודי. מה דעתך?" התשובות האפשריות היו "יותר מדרך אחת" (קודדה עם הערך 1) עד "דרך אחת בלבד" (קודדה עם הערך 7).

17. תלות הדדית: "יש הסבורים שקיימת תלות הדדית גבוהה יחסית בין יהודים. כלומר, יהודים צריכים זה את זה על מנת להשיג מטרות הקשורות ליהדותם. אחרים סבורים שקיימת ביניהם תלות הדדית נמוכה יחסית. כלומר, יהודים אינם וקוקים ליהודים אחרים כדי שיוכלו להשיג מטרות הקשורות ליהדותם. מה דעתך?" התשובות האפשריות היו "תלות הדדית נמוכה" (קודדה עם הערך 1), עד "תלות הדדית גבוהה" (קודדה עם הערך 7).

18. חשיבות: "יש הסבורים שיהודים (בהכללה) מייחסים חשיבות רבה ליהדותם. אחרים סבורים שיהודים מייחסים חשיבות מעטה (או כלל לא) ליהדותם. מה דעתך?" התשובות האפשריות היו "חשיבות מעטה" (קודדה עם הערך 1) עד "חשיבות רבה" (קודדה עם הערך 7).

19. ישותיות: מאפיין כוללני, כלומר שאלה כללית וישירה על הישותיות של הקטגוריה החברתית — "יש התופסים את היהודים כאוסף של יחידים ולא כקבוצה. אחרים תופסים את היהודים כקבוצה ולא כאוסף של יחידים. מה דעתך?" התשובות האפשריות היו "אוסף של יחידים (ולא קבוצה)" (קודדה עם הערך 1) עד "קבוצה (ולא אוסף של יחידים)" (קודדה עם הערך 7).

כאמור, לאחר שסיימו המשתתפים להעריך את קטגוריית היהודים לפי כל 19 המאפיינים הללו, הם התבקשו להעריך את קטגוריית הישראלים עם הגדרת מאפיינים והה, בשינוי שם הקטגוריה מ"יהודים" או מ"העם היהודי" ל"ישראלים" או ל"ישראליות".

משתני רקע: לסיום, מילאו המשתתפים פרטים דמוגרפיים וביוגרפיים — גיל, מין, ארץ מוצא, הגדרה עצמית של מידת דתיות, והגדרת הדתיות בבית ההורים לפי תפיסתם. משתנים אלה נוגעים לבחינת הקשר בין ישותיות להזדהות, ולפיכך לא יפורטו במאמר זה.

הליך המחקר

המשתתפים, סטודנטים כולם, גויסו למחקר באמצעות מודעות על "ניסוי בתפיסה חברתית" שפורסמו באחת האוניברסיטאות בארץ. כל מי שהחל למלא שאלון, החזיר אותו מלא לחוקרים. ההנחיות למילוי השאלון פורטו בתחילתו. כל משתתף מילא את שאלון המחקר באופן נפרד ואנונימי בחדר שהוקצה לכך על ידי החוקרים באוניברסיטה. זמן המילוי הממוצע עמד על כ-15 דקות.

ממצאים

במענה לשאלת המחקר הנוגעת לאיתור גורמים קובעי ישותיות של שתי הקטגוריות החברתיות, נעשה ניתוח גורמים מגשש לכל אחד משני חלקי השאלון – לראשון, המתייחס לקטגוריית היהודים, ולשני, המתייחס לקטגוריית הישראלים. בגורמים שהתקבלו לכל אחד משני חלקי השאלון הכללנו פריטים עם טעינויות גבוהות, $loading > .45$. פריטים שלא נטענו על אף אחד מהגורמים או נטענו על יותר מגורם אחד לא נכללו בגורמים בניתוח הנתונים בהמשך.

גורמים קובעי ישותיות: קטגוריית היהודים

כל הפריטים המתייחסים לקטגוריית חברתית זו, להוציא את פריט 19, המהווה מדד ישותיות ישיר, נבחנו בניתוח רכיבים עיקרי (principal component) בשיטת רוטציה אורתוגונלית (Varimax). לפי תרשים ה-scree plot, אולצו בניתוח שלושה גורמים, עם ערך אייגן גבוה, $eigenvalue > 1.40$, שהסבירו ביחד 41.12% מהשונות וייצגו ממדים מובחנים של ישותיות. פירוט הפריטים וטעינויות הגורמים מוצגים בלוח 1.

כמתואר בלוח 1, הגורם "תכונות משותפות" כולל את המאפיינים 2, 3, 8, 9, 11 ומסביר 24.93% מהשונות, הגורם "אינטראקציה – קשרים בין חברי הקבוצה" כולל את המאפיינים 13, 17, 18 ומסביר 7.85% מהשונות, והגורם "מהותנות הקטגוריית החברתית (יהודים)" כולל את המאפיינים 1, 7, 10, 16 ומסביר 8.33% מהשונות.

על סמך תוצאות ניתוח הגורמים חושב לכל אדם ציון לכל אחד מהגורמים שהתקבלו, באמצעות ממוצע הפריטים הטעונים על הגורם. נבדקה מהימנות של כל אחד מהגורמים: מקדמי המתאם אלפא קרונברך שחושבו היו $\alpha = .63$ לגורם "תכונות משותפות", $\alpha = .62$ לגורם "מהותנות" ו- $\alpha = .58$ לגורם "אינטראקציה".

4 לפי קריטריון קייזר (Kaiser criterion) לקביעת מספר הגורמים שייכללו בשאלון, גורמים בעלי ערך אייגן גבוה מ-1.0 הם בעלי תרומה מקובלת להסבר השונות של המשתנים שהם מייצגים.

לוח 1: טעינויות הפריטים על הגורמים המתייחסים לקטגוריית היהודים

גורם 3	גורם 2	גורם 1	גורם ופריטים
תכונות משותפות			
		.780	2. אהדות
		.732	3. אינפורמטיביות
		.629	8. אינהרנטיות
		.514	9. הכרתיות
		.450	11. קיום אב-טיפוס
מהותנות (יהודים)			
	.728		16. דרך אתת
	-.650		7. יציבות
	.624		10. בלעדיות
	.481		1. מובחנות
אינטראקציה			
.729			13. השפעה הדדית
.710			17. תלות הדדית
.523			18. חשיבות
1.414	1.500	4.488	eigenvalue
7.854	8.331	24.935	% השונות המוסברת
41.120	33.266	24.935	% מצטבר של השונות המוסברת

בנוסף, חשוב לכל משיב מדד ישותיות מסכם, שהתקבל מממוצע ציוני שלושת הגורמים אשר מייצגים ביחד את מידת הישותיות של קטגוריית היהודים. מתאמי פירסון שחושבו בין הממד המסכם לבין כל אחד מציוני הגורמים הם בעוצמה גבוהה, $0.66 < r < 0.82, p < .001$, והמתאמים בין שלושת הגורמים לבין עצמם הם בעוצמה בינונית-גבוהה, $0.44 < r < 0.28, p < .001$.

גורמים קובעי ישותיות: קטגוריית הישראלים

כל הפריטים המתייחסים לקטגוריה חברתית זו (להוציא את פריט 19, המודד ישירות את משתנה הישותיות) נבחנו אף הם בניתוח רכיבים עיקרי (principal component) בשיטת רוטציה אורתוגונלית (Varimax). לפי תרשים ה-screen plot, אולצו בניתוח שלושה גורמים עם ערך אייגן גבוה ($eigenvalue > 1.30$), שהסבירו ביחד 36.27% מהשונות וייצגו ממדים מובחנים של ישותיות. פירוט הפריטים וטעינויות הגורמים מוצגים בלוח 2.

כמתואר בלוח 2, הגורם "תכונות משותפות" כולל את המאפיינים 2, 3, 8, 9, 11 ומסביר 16.61% מהשונות, הגורם "אינטראקציה" – קשרים בין חברי הקבוצה" כולל את המאפיינים

לוח 2: טעינות הפריטים על הגורמים המתייחסים לקטגוריית הישראלים

גורם 3	גורם 2	גורם 1	גורם ופריטים
תכונות משותפות			
		.745	2. אחידות
		.721	3. אינפורמטיביות
		.634	8. אינהרנטיות
		.633	9. הכרתיות
		.597	11. קיום אב־טיפוס
אינטראקציה			
	.673		17. תלות הדדית
	.622		13. השפעה הדדית
	.524		18. חשיבות
מהותנות (ישראלים)			
.551			15. (העדר) שונות תוך־קבוצתית
.536			6. (העדר) חדירות
-.530			4. טבעיות
.490			5. (העדר) אפשרות לשינוי
1.389	1.706	3.432	eigenvalue
9.309	10.346	16.610	% השונות המוסברת
36.265	26.956	16.610	% מצטבר של השונות המוסברת

13, 17, 18 ומסביר 10.34% מהשונות, והגורם "מהותנות" — טבעה של הקטגוריה התברתית (ישראלים) "כולל את המאפיינים 4, 5, 6, 15 ומסביר 9.30% מהשונות. אשר לגורם האחרון, "מהותנות" — טבעה של הקטגוריה התברתית", יש לציין שמבין מדדי הישותיות המשקפים מהותנות של הקטגוריה התברתית שנכללו במחקר, כפי שעולה מלוחות 1 ו־2, בגורם המהותנות של קטגוריית הישראלים נטענו ממדי ישותיות אחרים מאלה שנטענו על גורם המהותנות בקטגוריית היהודים.

על סמך תוצאות ניתוח הגורמים, חושב לכל אדם ציון גורם באמצעות ממוצע הפריטים הטעונים על הגורם. נבדקה מהימנות של כל אחד מהגורמים, והתקבלו מקדמי מתאם אלפא קרונבך אלה: $\alpha = .75$ לגורם "תכונות משותפות", $\alpha = .55$ לגורם "אינטראקציה" ו־ $\alpha = .33$ לגורם "מהותנות".⁵

5 אמנם ערך מקדם המתאם אלפא לציון הגורם "מהותנות" נמצא נמוך. עם זאת, ניתוח סילום רב־ממדי (Multi-Dimension Scaling – MDS) שבו ממוקמים הפריטים במרחב דו־ממדי לפי המתאמים ביניהם, מורה שהפריטים המרכיבים את הגורם אמנם מפורזים על פני שטח גדול במרחב הדו־ממדי, אך תופסים בו מקום מובחן משאר הפריטים. תופעה דומה נמצאה במחקרם של בן שלום והורנצ'יק (Ben-Shalom & Horenczyk, 2003) בהקשר לעמדות בקרב מהגרים כלפי שילוב בחברה הקולטת.

בנוסף, חושב לכל משיב מדד ישותיות מסכם, שהתקבל ממוצע ציוני שלושת הגורמים המייצגים ביחד את מידת הישותיות של קטגוריית הישראלים. מתאמי פירסון בין המדד המסכם לבין כל אחד מציוני הגורמים הם בעוצמה גבוהה, $.61 < r < .78, p < .001$, והמתאמים בין שלושת הגורמים לבין עצמם הם בעוצמה בינונית, $.22 < r < .29, p < .001$. תוצאות שני ניתוחי הגורמים חושפות הן דמיון בין שתי הקטגוריות הן הבדלים ביניהן במבנים של תפיסות הישותיות. בתפיסת הישותיות של כל אחת משתי הקטגוריות החברתיות זהו כאמור שלושה גורמים. נוסף על הדמיון במספר הגורמים המרכיבים את תפיסת הישותיות של שתי הקטגוריות החברתיות, נמצא דמיון אף בסוגי הגורמים: גורם ובו מאפיינים המתייחסים לתכונות המשותפות של חברי הקטגוריה; גורם ובו מאפיינים המתייחסים לאינטראקציה בין חברי הקטגוריה; וכן גורם ובו מאפיינים המתייחסים למהותנות הקטגוריה החברתית — גבולותיה, יציבותה, יכולת הכניסה אליה והיציאה ממנה ועוד. בגורמים "תכונות משותפות" ו"אינטראקציה" של כל אחת מהקטגוריות החברתיות נמצאו מאפיינים זהים. ואולם, אף שאלה הם אותם אנשים המשתייכים לשתי הקטגוריות החברתיות, כאמור למעלה, בגורם "מהותנות הקטגוריה החברתית" של כל אחת מהקטגוריות נמצאו ממדי ישותיות שונים בתכלית: בקטגוריית היהודים הממדים המרכיבים את הגורם הם אלה: "מובחנות", "יציבות", "בלעדיות" ו"דרך אחת". ממדים אלה מתייחסים לגבולות ברורים של הקטגוריה החברתית. לעומת זאת, הממדים המרכיבים את גורם ה"מהותנות" בקטגוריית הישראלים הם אלה: "טבעיות", "אפשרות לשינוי", "חדירות", ו"שונות תוך-קבוצתית". ממדים אלה מתייחסים לטבעה של הקטגוריה החברתית ולא לגבולותיה.

הבדלים בין מידת הישותיות המיוחסת לשתי הקטגוריות החברתיות

שאלת מחקר נוספת נוגעת למידת הישותיות המיוחסת לקטגוריית היהודים ולקטגוריית הישראלים ולמידת הדמיון או ההבדל ביניהן. במענה לשאלה זו נעשה מבחן t למדגמים מזווגים על שני סוגי משתנים: מדד ישותיות (פריט 19 בשאלון המחקר) של כל אחת מהקטגוריות החברתיות ("היהודים/ישראלים — קבוצה או אוסף של יחידים?"), ומדד ישותיות מסכם (ממוצע ציוני הגורמים שהתקבלו בניתוח הגורמים).

ממצאי הבדיקה עולה כי אין הבדל מובהק סטטיסטית בין שתי הקטגוריות החברתיות בדירוג מדדי הישותיות הישירים: $M = 4.68, SD = 1.78$ בקטגוריית היהודים, $M = 4.70, SD = 1.77$ בקטגוריית הישראלים, $p = .882, t(182) = -0.149$. כמו כן, בין שני מדדי הישותיות הישירים של שתי הקטגוריות נמצא מתאם מובהק סטטיסטית, $r = .37, p < .001$. עם זאת, נמצא הבדל מובהק סטטיסטית בין מדדי הישותיות המסכמים של שתי הקטגוריות החברתיות: ממוצע מדד הישותיות המסכם שנמצא עבור קטגוריית הישראלים היה גבוה יותר ממוצע המדד המסכם של מידת הישותיות עבור קטגוריית היהודים: $M = 4.02, SD = 0.93$ בקטגוריית היהודים, $M = 4.45, SD = 0.76$ בקטגוריית

הישראלים, $t(182) = -5.653, p < .001$ כמו כן, נמצא מתאם מובהק סטטיסטית בין שני מדדי הישותיות המסכמים, $r = 0.27, p < .001$. כדי לבחון את ההבדלים בין הגורמים קובעי הישותיות שנמצאו בניתוח הגורמים עבור שתי הקטגוריות החברתיות, נעשה מבחן t למדגמים מזווגים. בלוח 3 מוצגים, עבור שתי הקטגוריות החברתיות, הממוצע וסטיית התקן שחושבו לכל אחד מהגורמים, הממוצע וסטיית התקן של הדירוגים שניתנו לכל אחד מהפריטים המרכיבים כל גורם וערך מבחן t . מלוח 3 עולים כמה ממצאים הנוגעים לגורמים קובעי הישותיות של שתי הקטגוריות החברתיות.

הגורם "תכונות משותפות": נמצא כי ממוצעי הדירוגים של כל הממדים המרכיבים גורם זה וממוצע ציון הגורם המבוסס עליהם בקטגוריית הישראלים גבוהים יותר מאלה שבקטגוריית היהודים (הממדים שנכללו הם אלה: אחידות, אינפורמטיביות, אינהרנטיות, הכרחיות וקיום אבי־טיפוס). הבדלים אלה נמצאו מובהקים סטטיסטית בהפעלת תיקון Holm-Bonferroni לרמת המובהקות בבדיקת השערות מקבילות על מקבץ פריטים.

הגורם "אינטראקציה" בין חברי הקטגוריה החברתית: לא נמצאו הבדלים מובהקים סטטיסטית בין שתי הקטגוריות בממוצעי הדירוגים של הממדים המרכיבים גורם זה ובממוצע ציון הגורם המבוסס עליהם (הממדים שנכללו הם אלה: השפעה הדדית, תלות הדדית והחשיבות המיוחסת לקטגוריה החברתית).

הגורם "מהותנות הקטגוריה החברתית": כאמור לעיל, הממדים המרכיבים גורם זה עבור כל אחת מהקטגוריות החברתיות הם שונים לחלוטין. לפיכך, אי אפשר היה להשוות בין הממוצעים של הפריטים ושל מדד גורם זה.

הגורמים קובעי הישותיות בניבוי מדד הישותיות הישיר של הקטגוריה החברתית

שאלת מחקר נוספת עסקה במשקלו היחסי של כל אחד מהגורמים בניבוי של מדד הישותיות הישיר של קטגוריית היהודים וקטגוריית הישראלים. לפיכך, נעשה ניתוח תסוגה (רגרסיה) רבת־משתנים בנפרד לכל קטגוריה.

בניתוח תסוגה לינארית מרובה, נמצא השילוב הלינארי של שלושת גורמי קטגוריית היהודים קשור בקשר מובהק סטטיסטית למדד הישותיות הישיר, $\text{adjusted } R^2 = .22, F(3, 179) = 18.44, p < .001$. מניתוח הממצאים עולה שכל שלושת הגורמים ("תכונות משותפות", "מהותנות" ו"אינטראקציה") תורמים באופן מובהק סטטיסטית לניבוי מדד

6 הערת מערכת: מוזכר בזאת לקוראים כי אין ללמוד מערכי p על משמעות הממצא, על עוצמת הקשר או על גודל האפקט. השערת האפס היא ההשערה שאין קשר בין משתנים. ערך p מבטא את ההסתברות למצוא (במקרה) קשר כזה כאשר אין קשר בין המשתנים (כלומר אם השערת האפס נכונה). אולם הסקה בכיוון ההפוך אינה נכונה: על סמך הממצא שהתקבל, הערך p אינו מבטא את ההסתברות שהשערת האפס נכונה, ואף אינו מבטא את הסיכוי לשחזור הממצא או את הסיכוי שהתוצאה התקבלה במקרה.

לוח 3: ציונים של מאפייני הישותיות לפי גורם ולפי קטגוריה – ממוצע, סטיית תקן וערכי מבחן t למדגמים מזווגים (טוחה הציונים: 1 – ישותיות נמוכה; 7 – ישותיות גבוהה)

t	קטגוריית ישראלים		קטגוריית יהודים		גורם וממדיו
	SD	M	SD	M	
					תכונות משותפות
-4.207***	1.8218	4.4044	1.6406	3.7322	2. אחידות
-10.476***	1.6697	4.7596	1.6933	3.2240	3. אינפורמטיביות
-3.812***	1.6495	4.9344	1.7994	4.3443	8. אינהרנטיות
-2.237*	1.8389	4.2404	2.5198	3.8525	9. הכרחיות
-4.136***	1.8783	4.2951	3.5506	3.1585	11. קיום אב-טיפוס
-7.854***	1.7821	4.5268	1.4487	3.6623	ציון גורם – תכונות משותפות
					אינטראקציה
-1.640	1.4127	5.2842	1.5280	5.0765	13. השפעה הדדית
.252	1.4991	4.8525	1.6737	4.8907	17. תלות הדדית
-1.490	1.4020	5.4863	1.1006	5.3005	18. חשיבות
-1.224	1.0416	5.2077	1.0747	5.0893	ציון גורם – אינטראקציה
					מהותנות (יהודים)
			1.9015	5.0710	1. מובחנות
			1.5921	3.2320	7. יציבות
			1.8261	2.5683	10. בלעדיות
			1.7546	2.2732	16. דרך אחת
			1.2164	3.2869	ציון גורם – מהותנות (יהודים)
					מהותנות (ישראלים)
	1.7908	3.1858			4. טבעיות
	1.9369	4.4505			5. (העדר) אפשרות שינוי
	1.8373	4.7705			6. (העדר) חדירות
	1.3568	2.1038			15. (העדר) שונות תוך-קבוצתית
	1.0129	3.6243			ציון גורם – מהותנות (ישראלים)

$p < .001^{***}$ $p < .05^*$

הישותיות הישיר עבור קטגוריית היהודים ומסבירים 23.6% מהשונות שלו. הגורם השני של קטגוריית היהודים — "מהותנות" — נמצא בעל התרומה היחסית הגבוהה ביותר לניבוי מבין השלושה ($\beta = .26, p < .001$), תרומה יחסית נמוכה מזו תרם הגורם "תכונות משותפות" ($\beta = .19, p < .01$), והתרומה היחסית הנמוכה ביותר לניבוי היא של הגורם "אינטראקציה" ($\beta = .17, p < .05$).

השילוב הלינארי של שלושת הגורמים של קטגוריית הישראלים נמצא אף הוא קשור באופן מובהק סטטיסטית למדד הישותיות הישיר, אם כי בקשר חלש יותר, $\text{adjusted } R^2 = 0.10, F(3, 179) = 7.72, p < .001$. שני גורמים מתוך שלושה ("תכונות משותפות" ו"אינטראקציה") נמצאו בעלי תרומה מובהקת סטטיסטית לניבוי מדד הישותיות הישיר עבור קטגוריית הישראלים, אך הסבירו 11.5% כלבד מהשונות שלו. לשני הגורמים תרומה דומה לניבוי (הגורם "תכונות משותפות", $\beta = .22, p < .01$, והגורם "אינטראקציה", $\beta < .20, p < .01$).

דיון

במחקר הנוכחי נבדקו לראשונה התפיסות של יהודים-ישראלים את מידת הישותיות של קבוצות ההשתייכות שלהם — קטגוריית היהודים וקטגוריית הישראלים. כאמור, לתפיסות אלה עשויות להיות השלכות רבות על תהליכי עיבוד מידע, שיפוט חברתי והתנהגות של החברים בקבוצת ההתייחסות.

במוקד המחקר הוצבו כמה שאלות. ראשית, ביקשנו לבדוק את מידת הישותיות של כל אחת מהזהויות הנבדקות — קטגוריית היהודים וקטגוריית הישראלים. שנית, ביקשנו לזהות את הגורמים קובעי הישותיות, כלומר אלה התורמים לניבוי מידת הישותיות של שתי הקטגוריות החברתיות הללו, ולבחון את מידת הדמיון והשוני ביניהם. כמו כן נשאלה השאלה, אם עבור זהויות חברתיות שונות של אותו אדם, הישותיות נקבעת על-ידי גורמים שונים. בדקנו גם מהי התרומה היחסית של כל אחד מהגורמים קובעי הישותיות לניבוי מדד הישותיות הישיר של כל אחת מהקטגוריות החברתיות הנבחנות.

מידת הישותיות של הקטגוריות החברתיות — "יהודים" ו"ישראלים"

מידת הישותיות של כל אחת מהקטגוריות החברתיות נבדקה באמצעות שני מדדים — מדד ישותיות ישיר ומדד מסכם: (1) המדד הישיר הוא שאלה ישירה על הישותיות של כל אחת משתי הקטגוריות, כפי שהוצגה למשתתפים — "היהודים / הישראלים" — קבוצה או אוסף של יחידים; (2) המדד המסכם התקבל ממיצוע ציוני הגורמים שהתקבלו בנייתו הגורמים לכל אחת מהקטגוריות החברתיות שנבחנו.

בתשובות המשתתפים לשאלה הישירה על מידת הישותיות המיוחסת לשתי הקטגוריות החברתיות (פריט 19 בשאלון), לא נמצא הבדל בין שתי הקטגוריות: בשתייהן נמצאה

ישותיות בינונית. לעומת זאת, בין המדדים המסכמים של ישותיות (שחושבו על סמך הגורמים המורכבים מממדי הישותיות הפרטניים) נמצא הבדל מובהק סטטיסטית: מידת הישותיות של קטגוריית הישראלים נמצאה גבוהה יותר ממידת הישותיות של קטגוריית היהודים. ייתכן שפער זה נובע מקיומם של ממדים והיבטים נוספים, המשפיעים ישירות על מידת הישותיות הנתפסת, ממדים שלא נכללו בין אלה שהרכיבו את המדדים המסכמים של ישותיות, כפי שנבדקו במחקר הנוכחי.

אפשר שהסבר לכך נובע מטבעה ה"תמים", "הסמוי" (implicit), של תפיסת האנשים את מידת הישותיות של קבוצה מסוימת, תפיסה שהם אינם מודעים בהכרח לקיומה. ממצאי המחקר מורים שיהודים-ישראלים מייחסים לקטגוריית הישראלים ישותיות רבה יותר מאשר לקטגוריית היהודים. כלומר, הישראלים נתפסים בעיניהם, באופן בלתי מודע, כקבוצה יותר מאשר העם היהודי. אפשר שלשיח הציבורי השכיח בישראל, המדגיש מסיבות אידאולוגיות ואחרות את הזיקה בין ישראל ליהדות התפוצות, יש השפעה על הדירוג שנתנו משתתפי המחקר לשאלות הישירות על ישותיות, ולפיכך נמצאו הבדלים רק במדדים הלא ישירים של תפיסת הישותיות בין שתי הקטגוריות החברתיות.

הממדים המשפיעים על תפיסת הישותיות של הקטגוריות החברתיות

הקטגוריות החברתיות שבמוקד המחקר, "יהודים" ו"ישראלים", מוגדרות בספרות המחקרית כ"קטגוריות חברתיות רחבות". מושג הישותיות, כלומר מידת הקבוצתיות המיוחסת לקטגוריה החברתית, אינו ברור מאליו באשר לקטגוריות חברתיות רחבות, לעומת הישותיות המיוחסת לקבוצות קטנות (כגון משפחות וצוותי עבודה), שבהן התמקד מחקר הישותיות עד כה. זאת, אף שכדברי טרנר (Turner, 1984), החברויות החשובות ביותר בחיי האדם מתייחסות לזיקות חברתיות בקנה מידה גדול, כגון מגדר, לאום, גזע, דת, מעמד, עיסוק, מפלגה פוליטית. לויין (Lewin, 1948) טען כי קטגוריות חברתיות, כגון אפרו-אמריקנים, הן סוג שונה איכותית מקבוצות דינמיות, כגון משפחות או קבוצות עבודה. לדברי ליקל ועמיתיו (Lickel et al., 2000), התאוריה האינטואיטיבית של אנשים כוללת ארבעה אשכולות של קבוצות, שכלפיהן הם מחזיקים באמונות אינטואיטיביות שונות: קבוצות אינטימיות (כגון משפחה, חברים, שותפים רומנטיים); קבוצות מטלה (כגון צוות עבודה, חבר מושבעים); קטגוריות חברתיות (כגון נשים, שחורים); קשרים רופפים (כגון אנשים שאוהבים מזויקה קלאסית, אנשים כתור בבנק). הנחת החוקרים הללו היא שבנוגע לקטגוריות חברתיות רחבות (במקרה שלנו, "יהודים" או "ישראלים"), אנשים מחזיקים באמונות אינטואיטיביות ולפיהן תתאפיין קטגוריה חברתית כזו בקיום ממושך ובחדירות נמוכה (בדומה לקבוצות קטנות), אך גם בדרגות נמוכות של אינטראקציה, של מטרות משותפות, של תוצאות משותפות, וכן ברמת חשיבות נמוכה ודמיון מועט בין חברי הקבוצה.

תוצאות המחקר הנוכחי אינן תומכות בהנחות אלה. הגורמים, שנמצא כי הם תורמים לניכור תפיסת הישותיות של קטגוריית היהודים וקטגוריית הישראלים כ"קטגוריות חברתיות רחבות"

לכל דבר, הם דומים וכוללים ממדים המבוססים על דמיון בין חברי הקבוצה (בגורם "תכונות משותפות"), ממדים המבוססים על אינטראקציה בין חברי הקבוצה (בגורם "אינטראקציה"), וכן ממדים הנוגעים למידת המהותנות/הטבעיות של הקטגוריה החברתית (גבולותיה, יציבותה, אפשרות הכניסה אליה והיציאה ממנה). כלומר, המשתתפים במחקר תופסים את מאפייני קבוצות ההתייחסות הרחבות הללו — קטגוריית היהודים וקטגוריית הישראלים — כפי שהם תופסים את מאפייניהן של קבוצות קטנות, שבהן חברי הקבוצה מכירים זה את זה אישית ומתקיימת ביניהם אינטראקציה ברורה יחסית ואינטנסיבית.

אפשר להסביר את אי ההלימה בין תוצאות המחקר הנוכחי להנחות החוקרים האחרים באשר לקטגוריות חברתיות רחבות באופן זה: ראשית, הנחות החוקרים מבוססות על המאפיינים שהפרט מייחס לקבוצות ולקטגוריות חברתיות כלשהן, לאו דווקא על תפיסתו את קבוצות הפנים שלו. ייתכן שעובדת חברותו של הפרט בקטגוריות הנבחרות תורמת למידת הדמיון בין התייחסותו לקטגוריות חברתיות אלה להתייחסותו לקבוצות קטנות יותר מסוגים אחרים. שנית, הנחות החוקרים מתייחסות לקטגוריות חברתיות מסוגים שונים, ואילו הקטגוריות החברתיות שנבחנו במסגרת המחקר הנוכחי הן קטגוריות אתניות-לאומיות. תוצאות המחקר הנוכחי עולות בקנה אחד עם טענתו של טרנר (Turner, 1984) שציינו לעיל, ולפיה מקצת הזיקות החברתיות החשובות ביותר של הפרט הן זיקות לקבוצות בקנה מידה גדול, כגון מגדר, לאום, גזע ודת. כלומר, נראה שעצם החברות בקטגוריה החברתית ואופייה של הקטגוריה משפיעים על ייחוס של מאפיינים כגון מטרות משותפות, חשיבות ודמיון, ותורמים לדמיון שבין תפיסת האנשים את הקטגוריות החברתיות הרחבות האלה לתפיסתם את הקבוצות הקטנות יותר.

חשוב לציין כי על אף הדמיון בין קטגוריית היהודים לקטגוריית הישראלים בסוגי הגורמים המשפיעים על תפיסת הישותיות של הקטגוריה, מידת הדמיון בין תוכני הגורמים מוגבלת. הממצאים מעידים שעבור זהויות קבוצתיות שונות של אותו אדם, במקרה זה "ישראלים" ו"יהודים", נקבעת הישותיות על-ידי ממדים שונים. הגורם "תכונות משותפות", המבוסס על דמיון בין חברי הקטגוריה, וגורם ה"אינטראקציה", המבוסס על קשרי הגומלין שמקיימים ביניהם חברי הקטגוריה, זהים בתוכנם, כלומר במאפיינים המרכיבים אותם, עבור שתי הקטגוריות החברתיות — "יהודים" ו"ישראלים". ואולם, אשר לגורם השלישי — "מהותנות הקטגוריה החברתית" — נמצא כי המאפיינים המרכיבים אותו עבור כל אחת מהקטגוריות החברתיות הם שונים בתכלית. זאת, אף שכל הפריטים הללו מתייחסים למהותנות הקטגוריה ולא נכללו בגורמים "תכונות משותפות" ו"אינטראקציה" בשתי הקטגוריות. הפריטים המרכיבים את גורם המהותנות עבור קטגוריית היהודים נוגעים לטבעה של הקטגוריה עצמה, מבחינת גבולותיה והמשכיותה, כפי שהם באים לידי ביטוי בייחודיות של תוכניה ובשוני שלהם מאלה של קטגוריות חברתיות אחרות. לעומת זאת, הפריטים המרכיבים את גורם המהותנות עבור קטגוריית הישראלים, אינם נוגעים לפן הנורמטיבי והאידיאולוגי של הקטגוריה החברתית עצמה, אלא מתמקדים בחברי הקבוצה, ונוגעים למידת האפשרות או חוסר האפשרות של הפרטים לשנות את השתייכותם לקטגוריה. תוצאות אלה מלמדות על

שוני במשמעות הנתפסת של שתי הזהויות החברתיות, היהודית והישראלית, בידי משתתפי המחקר, יהודים-ישראלים. אף שמדובר בשתי קטגוריות חברתיות רחבות המהוות קבוצות-פנים של משתתפי המחקר, לקטגוריית היהודים מיוחסת משמעות של מהותנות המבוססת על מטען היסטורי ואידאולוגי, מאפיינים של מובחנות, יציבות ובלעדיות, לעומת המשמעות המהותנית המיוחסת לקטגוריית הישראלים, המבוססת על תפיסה אישית, חברתית ועכשווית יותר. מסקנה זו מקבלת משנה תוקף מהממצאים הנוגעים למשקלם של הממדים קובעי הישותיות ותרומתם היחסית לניבוי הישותיות הכוללת, כמפורט בהמשך.

תרומתם של הגורמים קובעי הישותיות לניבוי מדד הישותיות הישיר

השוואה בין שתי הקטגוריות החברתיות בממוצעי הדירוגים של הממדים קובעי הישותיות, מעלה כי מידת דמיון התכונות המיוחסת לחברי הקטגוריה גבוהה יותר בקטגוריית הישראלים מאשר בקטגוריית היהודים (ממוצע הדירוגים של כל הממדים המרכיבים את הגורם "תכונות משותפות" גבוה יותר עבור קטגוריית הישראלים). מידת האינטראקציה המיוחסת לחברי קטגוריית הישראלים דומה למידת האינטראקציה המיוחסת לחברי קטגוריית היהודים – ממצא מפתיע, כאשר מביאים בחשבון את הפיזור הגאוגרפי הגדול של יהודים לעומת ריכוזם הגאוגרפי של הישראלים. מידת המהותנות של קטגוריית הישראלים אינה ניתנת להשוואה למידת המהותנות של קטגוריית היהודים עקב ההבדלים בפריטים המרכיבים גורם זה בכל אחת משתי הקטגוריות.

בנוסף, נמצא כי מידת הישותיות הכוללת של קטגוריית היהודים מנוכחת על-ידי שלושת הגורמים "תכונות משותפות", "מהותנות" ו"אינטראקציה", והם מסבירים יחד כרבע (23.6%) מהשונויות שלה. משלושת הגורמים נמצאה לממד ה"מהותנות" התרומה היחסית הגבוהה ביותר לניבוי הישותיות של הקטגוריה. לעומת זאת נמצא כי מידת הישותיות של קטגוריית הישראלים מנוכחת במובהק על-ידי שני גורמים בלבד, "תכונות משותפות" ו"אינטראקציה", שלהם תרומה דומה לניבוי הישותיות והם מסבירים יחד 11.5% בלבד מהשונויות שלה, ואילו הממד "מהותנות" אינו תורם לניבוי מידת הישותיות של קטגוריית הישראלים. כלומר, תפיסת הישותיות של קטגוריית הישראלים מתבססת בעיקר על תפיסה של דמיון בתכונות החברים בה ועל תפיסה של אינטראקציה ביניהם, ואינה מבוססת כלל על תפיסת מידת המהותנות של הקטגוריה. במחקרים בעתיד מוצע לכלול בניתוחי התסוגה משתנים מנבאים נוספים העשויים לתרום עוד להבנה של תפיסת ישותיות (כגון, משתני רקע ומשתני הזהות).

כאמור, לעומת תפיסת הישותיות של קטגוריית הישראלים, מתבססת תפיסת הישותיות של קטגוריית היהודים בעיקר על תפיסה של אופייה המהותני, הטבעי, של הקטגוריה, על תפיסה של דמיון מסוים בתכונות החברים בה ועל תפיסה של האינטראקציה ביניהם. תפיסת אופייה המהותני של קטגוריית היהודים מתבטאת במאפיינים של מובחנות, יציבות, בלעדיות, ו"דרך אחת להיות יהודי". ממצאים אלה באשר לקטגוריית היהודים עולים בקנה

אחד עם טענתם של רוטברט וטיילור (Rothbart & Taylor, 1992), ולפיה אנשים מחזיקים בתאוריות אינטואיטיביות סמויות המשפיעות על התייחסותם לקטגוריות חברתיות, כגון יהודים, הולנדים או אוהדי כדורגל, כאילו היו סוגים טבעיים, אף שאפשר להתייחס אליהן כאל יצירי תרבות (ארטיפקטים חברתיים). עם זאת, אפשר גם להסיק מכך שהקטגוריה "ישראלים", על אף גודלה, אינה נתפסת כסוג טבעי, אלא אולי יותר כקבוצה קטנה.

אנו סבורים שממצאים אלה תומכים בטענה בדבר ההיבטים המוטיבציוניים של תפיסת הישותיות. לחבר קבוצת הפנים יש רצון לחזק את הישותיות המיוחסות לקבוצתו, אולם לכל קבוצת השתייכות רצונות משלה. לפיכך, כאשר יהודים-ישראלים נדרשים להעריך את מידת הישותיות של קטגוריית הישראלים, הם נוטים, באופן בלתי מודע, להתחשב בממדים המבליטים את מידת הישותיות של קטגוריה זו, כלומר תכונות משותפות ואינטראקציה, ולהפחית מחשיבותם של ממדים העלולים לצמצם את מידת הישותיות המיוחסות לקטגוריה חברתית זו, כלומר ממדים הנוגעים למידת המהותנות שלה. לעומת זאת, כאשר הם נדרשים להעריך את מידת הישותיות של קטגוריית היהודים, הם נוטים לקחת בחשבון (כאמור, באופן בלתי מודע) ממדים הנוגעים למהותנות הקטגוריה, ולהפחית מחשיבותם של ממדים כאינטראקציה, העלולים לצמצם את מידת הישותיות המיוחסות לקטגוריה החברתית. ממצאים אלה מחזקים ביתר שאת את הצורך להמשיך בחקר הישותיות שהפרט מייחס לקבוצת-הפנים שלו, ולא רק בחקר הישותיות המיוחסות לקבוצת-חוץ, שכן, הבדלים רבים מבחינים בין התייחסותו של אדם לקבוצת-חוץ כלשהי להתייחסותו לקבוצת-הפנים שלו.

כפי שאפשר לראות מהממדים קובעי הישותיות שווהו בניתוח הגורמים עבור שתי הקטגוריות החברתיות, לא נמצאה במחקר תמיכה להבחנה שמצאו הסלם ועמיתיו (Haslam et al., 2000) בין שני סוגים של ממדים: ממדים הממוקדים ב"טבעיות", המורכבים מהמאפיינים מובחנות, טבעיות, אפשרות לשינוי, יציבות והכרחיות; וממדים הממוקדים ב"ישותיות", המורכבים מהמאפיינים אחידות, אינפורמטיביות, אינהרנטיות ובלעדיות. הממדים שווהו עולים בקנה אחד עם סיווג המאפיינים שהציעו איזרביט ועמיתיו (Yzerbyt et al., 2001) וליקל ועמיתיו (Lickel et al., 2000), לשני גורמים מרכזיים: (1) ישותיות המבוססת על תכונות, לפי מאפייניה החברתיים של הקבוצה; (2) ישותיות המבוססת על מטרות, לפי מידת הארגון של הקבוצה, כגון אינטראקציות ותלות הדדית בין חברי הקבוצה, גורל משותף, מטרות הקבוצה.

כמו כן קיימת חפיפה חלקית בלבד בין הממדים המרכיבים את גורם ה"מהותנות" של הקטגוריה החברתית לפי ממצאי הסלם ועמיתיו (Haslam et al., 2000) — מובחנות, טבעיות, אפשרות לשינוי, יציבות והכרחיות, לבין הממדים המרכיבים את גורם המהותנות של קטגוריית היהודים (שתרומתו היחסית לניבוי תפיסת ישותיות הקטגוריה היא הגדולה ביותר) שנמצאו במחקר הנוכחי — מובחנות, יציבות, בלעדיות ו"דרך אחת", ואילו הממד "הכרחיות" נכלל בגורם הממוקד בדמיון — "תכונות משותפות". אפשר שהבדלים אלה נובעים מהיותן של הקטגוריות החברתיות שנבחנו במחקר הנוכחי קבוצות-פנים שמשותפתים המחקר מייחסים להן חשיבות רבה יחסית.

לסיכום, במחקר זה נחשפו התאוריות הסמויות, האינטואיטיביות והבלתי-מודעות, שבהן מחזיקים יהודים-ישראלים בנוגע למידת הישותיות של קבוצות ההתייחסות שלהם — קטגוריית היהודים וקטגוריית הישראלים. נמצא כי תפיסת מידת הישותיות של קטגוריית היהודים דומה לתפיסת הישותיות של קטגוריית הישראלים, והיא בינונית בעוצמתה, אולם יש הבדלים בין הקטגוריות החברתיות בבסיס שעליו נשענת תפיסת הישותיות של כל אחת מהקטגוריות. תפיסת הישותיות של קטגוריית היהודים מעידה על תפיסת הקטגוריה כ"סוג טבעי", המבוססת בראש ובראשונה על ממדים הממוקדים בטבעה המהותני של הקטגוריה החברתית, המתבטא בגבולות ברורים של הקטגוריה (מובחנות), בשינויים המעטים יחסית שחלו באופייה במשך קיומה (יציבות), בעובדה שחברות בקטגוריה מוציאה מכלל אפשרות חברות של אותו אדם בקטגוריות חברתיות אחרות (בלעדיות) ובקיומה של "דרך אחת" להיות חבר בקטגוריה. בנוסף, ממוקדת תפיסת הישותיות של קטגוריית היהודים בתפיסה של תכונות משותפות של חבריה ובתפיסה של אינטראקציה ביניהם. לעומת זאת, תפיסת הישותיות של קטגוריית הישראלים ממוקדת בתפיסה של תכונות משותפות של חבריה ובתפיסה של אינטראקציה ביניהם, והיא אינה מבוססת כלל על מידת המהותנות, טבעה של הקטגוריה. כלומר, תפיסה של קטגוריית הישראלים מתאימה יותר באופייה לתפיסה של קבוצה קטנה.

לסיכום, נראה שלממצאי המחקר עשויה להיות תרומה עיונית ומעשית כאחת. המחקר מאיר נקודות שעד כה לא נחקרו דיין במחקר הפסיכולוגי-חברתי על ישותיות, והוא תורם תרומה עיונית גם לחקר הזהות וההזדהות של יהודים-ישראלים. תרומה יישומית של המחקר עשויה להתבטא בחיזוק הקשרים בין יהודים-ישראלים ליהודים החיים מחוץ לישראל. בדות האחרון של מכון גוטמן על יהודים-ישראלים (לוי ואחרים, 2002), הצביעו החוקרים על הידרדרות בטיב היחסים בין תת-קבוצות בחברה הישראלית ועל היחלשות הויקה בין יהודי-ישראל ליהודי התפוצות: "הממצאים המדאיגים העולים ממחקר זה הם ... תחושת האחרות הפנים-ישראלית ותחושת האחרות הכלל-יהודית, כאחת, נשחקות" (שם, עמ' 11). דרך אפשרית אחת להתייחסות למגמות אלה, על סמך הממצאים שהוצגו כאן, עשויה להיות על-ידי העלאת מידת הישותיות המיוחסת לעם היהודי ולישראליות, באמצעות כלים חינוכיים ותרבותיים. זאת, על-ידי התמקדות בממדים שנמצאו משפיעים באופן ייחודי על ישותיות של העם היהודי ועל ישותיות של קטגוריית הישראלים. בנוסף, מומלץ לבחון במחקרים נוספים את ההשלכות של ממצאים אלה על דרכי ההזדהות של יהודים-ישראלים עם העם היהודי ועם הישראליות.

מקורות

- אורון, י' (1993). זהות יהודית-ישראלית: יחסם של פרחי הוראה בישראל ליהדות בת-זמננו ולציונות (דוח מחקר). תל אביב: סמינר הקיבוצים, היחידה למחקר.
- בלומר, ר' (1982). זהות יהודית וזהות לאומית אצל נוער יהודי בישראל ובברזיל — מחקר השוואתי. עבודת מוסמך, אוניברסיטת תל-אביב, הפקולטה למדעי הרוח.
- בן-מאיר, י' וקדם, פ' (1979). מדד דתיות עבור האוכלוסייה היהודית בישראל. מגמות, כ"ד, 362-353.
- ברנט, מ', אגסי, י' ובובר-אגסי, י' (1988). תודעה לאומית ישראלית — גייר לדיון. תל אביב: אוניברסיטת תל-אביב, המרכז לפיתוח ע"ש פנחס ספיר.
- לוי, ש' (1985). מרכיבי הזהות היהודית כמניעי הזהות יהודית בקרב נוער ומבוגרים יהודים בישראל בשנים 1982-1967. עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים.
- לוי, ש' לוינסון, ח' וכ"ץ, א' (1993). אמונות, שמירת מצוות ויחסים חברתיים בקרב היהודים בישראל (דוח מחקר). ירושלים: מכון גוטמן למחקר חברתי שימושי.
- לוי, ש', לוינסון, ח' וכ"ץ, א' (2002). יהודים ישראלים: דיוקן. אמונות, שמירת מסורת וערכים של יהודים בישראל 2000 (דוח מחקר). ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, מרכז גוטמן למחקר חברתי שימושי.
- פרגו, א' (1978). הקשר בין הגישה לציונות לבין הזהות היהודית של נוער ישראלי. עיונים בחינוך, 18, 47-37.
- פרגו, א' (1989). הזהות היהודית של הנוער הישראלי 1965-1985, יהדות ומגנני, 5, 285-259.
- פרגו, א' (1997). יציבות ושינוי בזהות היהודית של נוער לומד בישראל (1965-1974). האוניברסיטה העברית בירושלים, מכון לוי אשכול לחקר הכלכלה, החברה והמדיניות בישראל.
- פרגו, א' ולוי, ש' (1996). זהות יהודית ועמדות כלפי אנטישמיות בקרב מבוגרים ונוער בישראל. עיונים בחינוך, 21(2), 203-181.

- Abelson, R. P., Dasgupta, N., Park, J., & Banaji, M. R. (1998). Perceptions of the collective other. *Personality and Social Psychology Review*, 2, 243-250.
- Ben-Shalom, U., & Horenczyk, G. (2003). Acculturation orientations: A facet theory perspective on the bi-dimensional model. *Journal of Cross Cultural Psychology*, 34, 176-188.
- Brewer, M. B., & Harasty, A. S. (1996). Seeing groups as entities: The role of perceiver motivation. In R. M. Sorrentino & E. T. Higgins (Eds.), *Handbook of Motivation and Cognition: Vol. 3. The interpersonal context* (pp. 345-370). New York: Guilford.
- Campbell, D. T. (1958). Common fate, similarity and other indices of the status of aggregates of person as social entities. *Behavioral Science*, 3, 14-25.
- Hamilton, D. L., Sherman, S. J., & Lickel, B. (1998). Perceiving social groups: The importance of the entitativity continuum. In C. Sedikides, J. Scholper, & C. A. Insko (Eds.), *Intergroup cognition and intergroup behavior* (pp. 47-74). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Haslam, N., Rothschild, L., & Ernst, D. (2000). Essentialist beliefs about social categories. *British Journal of Social Psychology*, 39, 113-127.

- Herman, S. N. (1970). *Israel and Jews – The continuity of an identity*. New York: Random House.
- Herman, S. N. (1977). *Jewish Identity – A social psychological perspective*. Beverly Hills, CA: Sage Publications.
- Hirschfeld, L. A. (1996). *Race in the making: Cognition, culture, and the child's construction of human kinds*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Hofman, J. E. (1982). Social identity and readiness for social relations between Jews and Arabs in Israel. *Human Relations*, 35(9), 721–741.
- Hong, Y., Levy, S., & Chiu, C. (2001). The contribution of the Lay theories approach to the study of groups. *Personality and Social Psychology Review*, 5, 98–106.
- Horowitz, B. (2000). *Connections and journeys: Assessing critical opportunities for enhancing Jewish identity* (A Report to the Commission on Jewish Identity & Renewal). New York: UJA Federation of New York.
- Levy, S., & Guttman, L. (1976). Zionism and Jewishness of Israelis. *Forum*, 24, 39–50.
- Lewin, K. (1948). *Resolving social conflicts*. New York: Harper.
- Lickel, B., Hamilton, D. L., & Sherman, S. J. (2001). Elements of Lay theory of groups: Types of groups, relational styles, and the perception of group entitativity. *Personality and Social Psychology Review*, 5, 129–140.
- Lickel, B., Hamilton, D. L., Wierzchowska, G., Lewis, A., Sherman, S. J., & Uhles, A. N. (2000). Varieties of groups and the perception of group entitativity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78, 223–246.
- McGarty, C., Haslam, S. A., Hutchinson, K. J., & Grace, D. M. (1995). Determinants of perceived consistency: The relationship between group entitativity and the meaningfulness of categories. *British Journal of Social Psychology*, 34, 237–256.
- Medin, D. L., & Ortony, A. (1989). Psychological essentialism. In S. Vosnidou & A. Ortony (Eds.), *Similarity and analogical reasoning* (pp. 179–195). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Rothbart, M., & Taylor, M. (1992). Category labels and social reality: Do we view social categories as natural kinds? In G. Semin & K. Fiedler (Eds.), *Language, Interaction, and Social Cognition* (pp. 11–36). London: Sage.
- Sherman, S. J., Hamilton, D. L., & Lewis, A. C. (1999). Perceived entitativity and the social identity value of group memberships. In D. Abrams & M. A. Hogg (Eds.), *Social Identity and Social Cognition* (pp. 80–110). Oxford: Blackwell Publications.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (1989). *Using multivariate statistics* (2nd ed.). New York: Harper Collins.
- Turner, J. C. (1984). Social identification and psychological group formation. In H. Tajfel (Ed.) *The group dimension* (Vol. 2, pp. 518–538). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Yzerbyt, V., Castano, E., Leyens, J. P., & Paladino, M. P. (2000). The primacy of the ingroup: The interplay of entitativity and identification. *European Review of Social Psychology*, 11, 257–295.

- Yzerbyt, V., Corneille, O., & Estrada, C. (2001). The interplay of subjective essentialism and entitativity in the formation of stereotypes. *Personality and Social Psychology Review*, 5, 141–155.
- Yzerbyt, V., Rocher, S., & Schardron, G. (1997). Stereotypes as explanations: A subjective essentialistic view of group perception. In R. Spears, P. Oakes, N. Ellemers, & A. Haslam (Eds.), *The psychology of stereotyping and group life* (pp. 20–50). London: Basil Blackwell.
- Yzerbyt, V., Rogier, A., & Fiske, S. (1998). Group entitativity and social attribution: On translating situational constraints into stereotypes. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 24, 1090–1104.
- Zak, I. (1973). Dimensions of Jewish-American identity. *Psychological Reports*, 33, 891–900.
- Zisenwine, D., Schers, D., & Levy-Keren, M. (1996). Adolescents and Jewish identity: A research note. *Israel Social Science Research*, 11(2), 61–66.
- Zuckerman-Bareli, C. (1975). The religious factor in opinion formation among Israeli youth. In S. Poll & E. Krausz (Eds.), *On ethnic and religious diversity in Israel* (pp. 53–89). Ramat Gan, Israel: Bar-Ilan University.